

Marta Keršič, Študijski center za narodno spravo

DEMOKRACIJA NE DOPUŠČA POZABE

Spominska slovesnost ob 70 letnici ustanovitve ženskega delovnega taborišča

Ferdreng, 8. september 2019

Spoštovani vsi zbrani, ljubljanski nadškof in metropolit msgr. Stanislav Zore, domači župnik, somaševalci, nekdanje taboriščnice, poseben pozdrav gospe Lidiji Drobnič, ki nas z njej lastno prizadevnostjo in predanostjo, leto za letom zbira na tem prostoru, prostoru, ki premore spust v temo in dvig k svetlobi. Toplo vas pozdravljam v svojem imenu, v imenu sodelavcev Študijskega centra za narodno spravo in njene direktorice dr. Andreje Valič Zver.

Pisalo se je leto 1987, ko je prišla v mojo rodno vas Šentjošt brigada mladincev iz Ljubljane, z namenom, da na svojem pohodu eno noč preživijo v našem kraju. Na čelu brigade je bil zastavonoša, ki je nosil zastavo z rdečo zvezdo. Kot vedno gostoljubni, smo jim domačini odstopili prostore kulturnega doma, kjer naj bi prenočili. Tista noč nam je vaščanom ostala v skrajno neprijetnem spominu. Na našo gostoljubnost so prišleki odgovorili z več kot neprimernimi dejanji: ponoči so zvonili s cerkvenimi zvonovi, z bližnjega hriba so po travniku valili velike skale, v kulturnem domu so ukradli denar, ki smo ga v svoji naivnosti vedno puščali na nezaščitenem mestu. Zjutraj pa smo začudeno strmeli v svetnike vaških kapelic, ki so nam kazali hrbte, saj so jih nočni obiskovalci obrnili narobe, stran od ljudi. Skratka, naše nezadovoljstvo in jeza sta bila očitna in upravičena. To sva brigadirjem, s stricem, ki je bil takrat predsednik kulturnega društva, naslednji dan jasno povedala. V svoji vnemi sem jim jaz povedala tudi, da v našo vas, ki je toliko pretrpela med vojno in po njej, nimajo več vstopa, sploh pa ne z zastavo, na kateri se bohota rdeča zvezda. Epilog? Kaj se je zgodilo z brigadirji in njihovimi voditelji ne vem. Čez nekaj dni pa so mene na domu obiskali miličniki, od mene zahtevali podroben opis dogajanja in razlago, zakaj sem govorila o zastavi z zvezdo, ki da v Šentjoštu ni zaželeno. Pričakovala sem ukrepanje, hvala Bogu pa je zadevo prehitela demokratizacija in je postopek zamrl.

Če bi se to dogajalo pred 70 leti, torej leta 1949, bi bila gotovo tukaj, na tem mestu - ena izmed taboriščnic v Ferdrengu. Obtožena kaljenja javnega reda in miru. Zakaj? Ker sem si upala zdravo in normalno misliti, ker sem povedala tisto, kar sem čutila in kar se mi je zdelo prav, ker sem si sploh upala misliti in govoriti. Seveda bi bila obtožena jaz in ne tisti, ki so v resnici delali nered in nemir. Pravica je bila namreč takrat postavljena na glavo, stran od ljudi, tako kot svetniki v naših kapelicah.

Prostrani kočevski gozdovi in travniki, so v poletnih mesecih pred 70 leti srkali strah, bolečino, obup in trpljenje zapornic, ki so bile iz vseh koncev Slovenije načrtno in nasilno prepeljane in nameščene v razpadajoče kmečke hiše in gospodarska poslopja, zapuščene in razpadle vasi Ferdreng. Brez organizacijskih in gradbenih predpriprav je bila ta vasica, iz katere so bili med vojno in po njej pregnani kočevski Nemci, določena za taborišče, ki so ji morale žičnato ograjo

in stražne stolpe postaviti zapornice same.¹ Z oboroženimi miličniki, psi ter pazniki in paznicami je imel »lager« tipično podobo koncentracijskega taborišča.

Čeprav iz tistih časov nimamo ohranjenih fotografij, pa so pripovedi in spomini pričevalk tako jasni, da se pred nami živo naslikajo podobe nemih in izmučenih obrazov deklet in žena, ki pripovedujejo zgodbo o trpkem suženjstvu povojnih let.

Stare od 16 do 80 let, študentke, profesorice, redovnice, pravnice, učiteljice, kmetice,... Ob aretaciji oblečene v lahna poletna oblačila, v preprostih čevljih, nekatere celo v copatih. Aretirane na ulici, doma, v službi, trgovini, odvedene v preiskovalni zapor, od tam ponoči natrpane v živinske vagone in odpeljane v kočevske gozdove ter vržene v zapuščeno vas. Kot da bi se odrska predstava sredi radoživega življenja nenadoma ustavila in bi se v naslednjih dejanjih prikazale slike, iztrgane iz konteksta normalnosti. Prizori so pretresljivi:

»Dali so nas v klet, na tleh je bilo vlažno, brez vsake odeje. ...Ker sem bila noseča, so me pa dali ven, januarja 1950 sem pa rodila sina.« (Terezija)

»Naša desetina je bila poslana na teren, kjer je na višini stala cerkev. Prišle smo k cerkvi, tam je bilo ostrešje že podrto in smo mogle trame in deske ostrešja vleči na ramah, 1 km v dolino k tovornjaku. Ko smo vse trame in deske zvale na kup, smo se ozrle nazaj in je bila vsa cerkev v plamenih.« (Ivanka)

»Umivale se nismo nič, ...« (Gabriela)

»Bile smo odrezane od sveta in domačih. Vsako pisanje domov je bilo prepovedano« (N. N.)

»Delo je bilo težko, gradnja gozdnih cest s krampi in težkimi kladivi...« (Nada)

»Najbolj pretresljivo je bilo, ko je naš, zelo grd, oduren miličnik... z vrha hriba zavihtel mali cerkveni zvon, in ko se je ta trkljal po hribu navzdol, je vsakokrat zadonel jokajoči zven bronastega zvona. Bile smo zelo presunjene, kajti miličnik se je zvito smejal vsemu temu in zdelo se mi je, da gledam samega vraga.« (Darinka)²

In zares, na tem kraju je bil pekel, prostor, kjer je vladal hudič, v vsej svoji nebrzdanosti, izprijenosti, z bičem in ostro besedo. Prostor, kjer ni bilo prostora za sočutje, prijazno besedo, za kanček človečnosti in dostojanstva.

Številne zapornice niso nikoli izvedele, kaj je bil motiv za njihovo aretacijo. Ta pa je bil jasen režiserjem predstave, totalitarnim oblastnikom. Šlo je za politični pregon, razredno degradacijo in zastrašitev vseh, ki bi še lahko predstavljali oviro pri dokončnem prevzemu oblasti. Pri tem so se posluževali fizičnih likvidacij, odstranitve notranjih in zunanjih sovražnikov, izolacije, degradacije, zaporov in ovajanj, vse v imenu »višjega cilja«. Do zadnje bilke je bilo potrebno iztrebiti vsak poskus želje po samostojnem, neodvisnem in svobodnem

---

¹ Milko Mikola, Rdeče nasilje, Represija v Sloveniji po letu 1945, Celjska Mohorjeva družba, 2012; Peter Jambrek (urednik), *Ženska taborišča: ženska kazenska taborišča za prisilno delo v Sloveniji 1949-1950*, Brdo pri Kranju in Nova Gorica, 2014.

² Pričevanja objavljena v Jože Dežman, *Življenjske usode in žrtve nasilja*, v Peter Jambrek (ur.), *Ženska taborišča: ženska kazenska taborišča za prisilno delo v Sloveniji 1949-1950*, Brdo pri Kranju in Nova Gorica, 2014, str. 125-187.

razmišljanju in delovanju. Zapreti vsa vrata za možne dotoke svežega zraka. V tej zatohlosti komunističnega sistema je bilo možno dihati le izbranim. Ostali so bili obsojeni na umik in životarjenje.

Taboriščnice so živele v molku, bolečini, žalosti in strahu ter prikrivanju o vsem, kar se jim je dogajalo. Z lastnoročnim podpisom so morale jamčiti, da bodo molčale in nikomur povedale, kje so bile zaprte in kaj so v taborišču delale. Po izpustu so bile nadzorovane in spremljane še naprej.³ A sistem jih ni zlomil. Nasprotno, nekatere so po prihodu iz taborišča ohranile stike in se redno srečevale. Preko njih je tlelo upanje na čase, ko bo mogoče javno spregovoriti. Z medsebojnim druženjem so ohranile in utrdile svojo držo in v sebi postavile jasno ločnico o tem, kaj demokracija je in kaj ni!

Ta ločnica danes zavezuje tudi vse nas, ki živimo trenutno slovensko in evropsko stvarnost, da ne ostajamo brezbržni, da se ne bojimo izraziti svojega mnenja. Soočenje z zgodovino še ni končano, stvari še niso dorečene, zapisane. Zato je treba raziskovati, pisati, se spominjati, govoriti in ne pozabiti. Pisatelj Drago Jančar jasno zastavi pogled na preteklost, ko pravi: *»Dokler ne bomo vedeli, kaj ni, se pravi, kaj v naši zgodovini ni bila demokracija, tako dolgo tudi ne bomo vedeli, kaj demokracija je.«*⁴

Zato je toliko bolj nenormalno, da 70 let po Ferdrengu še nihče ni odgovarjal za storjene krivice, za kršenje dostojanstva taboriščnic, za odvzem njihove svobode in ponižanje do skrajnih meja.

Prav v iskanju meje med normalnostjo in kaosom, med dialogom in diktatom, med vojno in mirom so nekdanje taboriščnice opravile veliko nalogo. Njihov pogum, trdna volja, jasna beseda, vera in predvsem veliko veselje do življenja so dokaz, da komunizem ni uspel zatreti duha svobode. Četudi je do skrajnosti trpinčil ali celo umoril telo, mu ni uspelo umoriti duha. Zares je bilo potrebnih več desetletij, da je resnica prišla na dan, da so si žrtve upale spregovoriti, a od takrat toka ni več mogoče obrniti. Žrtve so se postavile zase, se ne umikajo, ampak govorijo.

Zato hvala vsem, ki govorite. Vsem, preko 400 vas je, ki ste zaupali svojo zgodbo Študijskemu centru za narodno spravo. Hvala tistim, ki ohranjate spomine preko oddaje Pričevalci, preko Moje zgodbe, Zakladnice spominov, ki ste se obrnili na Komisijo za popravilo krivic, Komisijo za prikrita vojna grobišča, ki pišete v revijo Zaveza, ki boleče spomine pripovedujete svojim otrokom, vnukom, prijateljem. Vztrajajte še naprej! S tem širite polje svobode.

Skupaj z vami govori tudi veliki slovenski mislec, profesor Justin Stanovnik, ki pravi, da: *»... imamo ljudje pravico do osnovnega dostojanstva, ki vključuje tudi pravico do zgodovine, saj*

---

³ Peter Jambrek (urednik), *Ženska taborišča: ženska kazenska taborišča za prisilno delo v Sloveniji 1949-1950*, Brdo pri Kranju in Nova Gorica, 2014, str. 153, 176.

⁴ Drago Jančar, *Brioni, eseji in drugi zapisi*, zbirka Premiki, Mladinska knjiga, Ljubljana 2003, str. 121.

nam prav zgodovinski spomin zagotavlja svobodo in prostost, ki sta del človeškosti.«⁵ V duhu tega, torej nimamo pravice pozabiti, kaj se je dogajalo na mestu, kjer smo danes zbrani, kjer se je sistem spozabil nad ženo, materjo, dekletom. Samostojna in suverena država Slovenija mora biti pravni in družbeni garant vsem ženam, da se to ne bo nikoli več zgodilo. Država mora poskrbeti, da imajo vse žene možnost razvijanja svojih potencialov in prevzemanja odgovornih mest v družini, družbi in državi. Da ostanejo posredovalke življenja ter nosilke miru in sožitja. Le na tak način bodo rodovi po njih zmogli smelo gledali v prihodnost. To pa vključuje in zahteva soočenje s preteklostjo. Zato smo danes tukaj! Ker nimamo pravice pozabiti!

Hvala za Vašo pozornost ter poklon in iskrena zahvala za pogum vsem nekdanjim taboriščnicam!

Ljubljana, september 2019

---

⁵ Justin Stanovnik, *Spomenik žrtvam vseh vojn* <https://www.zaveza.si/zaveza-st-97-spomenik-zrtvam-vseh-vojn-justin-stanovnik/>, 20. 8. 2019.